

Проблеми функціонування інституту слідчого судді

О.В. Мазур

кандидат юридичних наук, адвокат, доцент кафедри державно-правових дисциплін, Університет економіки та права «КРОК»

У статті розглянуто сучасні проблеми функціонування інституту слідчого судді за КПК України 2012 року. Увагу зосереджено на особливостях моделі слідчого судді та практиці здійснення ним своїх функцій.

Ключові слова: слідчий суддя, судовий слідчий, досудове розслідування, судовий контроль.

В статье рассмотрены современные проблемы функционирования института следственного судьи по УПК Украины 2012 года. Внимание сосредоточено на особенностях модели следственного судьи и практике осуществления им своих функций.

Ключевые слова: следственный судья, судебный следователь, досудебное расследование, судебный контроль.

The modern problems of functioning of the institution of the investigating judge on the Code of Criminal Procedure 2012 are investigated in the article. The attention focuses on the features of the model of the investigating judge and the practice of them of their duties.

Keywords: the investigating judge, judicial investigator, prejudicial inquiry, judicial control.

Постановка проблеми

Після набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) в історії вітчизняного кримінального процесу відкрилась нова сторінка, що пов'язано із суттєвим розширенням функцій судового контролю на досудовому провадженні. З метою дотримання прав і свобод сторін кримінального судочинства під час досудового розслідування був запроваджений інститут слідчого судді. Незважаючи на лише 2,5-річну практику запровадження інституту слідчого судді, останній зміг виявити основні проблеми свого функціонування, що дає змогу продовжити подальшу наукову розробку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Науковому дослідженню правового інституту слідчого судді присвятили свої праці такі видатні вчені, як І.В. Головюк [1], Ю.М. Groшевий [2], Ю.В. Лисюк [3], В.О. Попелюшко [4], Ю.В. Скрипіна [5], А.Р. Туманянц [6] та інші. Високо цінуючи внесок зазначених науковців, слід вказати, що їхні дослідження здебільшого присвя-

чені історії виникнення інституту слідчого судді та не враховують новітню практику його функціонування за КПК України 2012 року.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми

Наслідки останніх політичних подій в Україні засвідчили не лише необхідність у якісному оновленні кадрів правоохоронної та судової систем, а й потребу в дієвості закріплених у чинному КПК України процесуальних гарантій. Послаблення судового контролю на досудовому провадженні неминуче призводить до численних порушень конституційних прав людини і громадянина та подальшого винесення незаконних судових рішень. Завчасне виявлення недоліків побудови інституту слідчого судді дасть змогу вжити відповідних заходів з оптимізації його функціонування.

Формулювання цілей статті

Метою статті є дослідження особливостей вітчизняної моделі інституту слідчого судді, а також практичних питань його функціонування за положеннями чинного КПК України 2012 року.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поширення ідей запровадження елементів змагальності на всіх стадіях кримінального судочинства та необхідність у створенні ефективного судового контролю на досудовому провадженні поступово зумовили побудову в Україні нового кримінального процесу, результатом чого стало прийняття КПК України 2012 р. [7], яким і було запроваджено інститут слідчого судді.

Відповідно до ст. 3 КПК України слідчий суддя – це суддя суду першої інстанції, до повноважень якого належить здійснення в порядку, передбаченому цим кодексом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні. Варто погодитися з думкою Ю.В. Скрипіної про те, що слідчий суддя – це суддя, уповноважений забезпечувати законність та обґрунтованість обмеження конституційних прав і свобод людини на досудовому провадженні у кримінальній справі, до компетенції якого належить прийняття рішення про застосування заходів кримінально-процесуального примусу, проведення слідчих та інших процесуальних дій, що обмежують конституційні права людини, розгляд скарг на дії (бездіяльність) та рішення слідчого чи прокурора [5, с. 7].

Із запровадженням інституту слідчого судді Україна приєдналась до континентальної правової сім'ї, у більшості країн якої вже давно функціонує вказаний правовий інститут. Зокрема, в кримінальному процесі Італії, Іспанії, Литви, Латвії, Молдови, Нідерландів, Франції існують слідчі судді, щоправда спектр їхніх процесуальних повноважень є різним [4, с. 4]. В інших країнах континентальної системи права відсутній окремий інститут слідчого судді, але його контрольні функції фактично виконують судді місцевих судів, яким надходять відповідні клопотання чи скарги. Так було і в Україні до запровадження КПК України 2012 р., коли судді загальних судів (їх ще не називали «слідчі судді») розглядали окремі скарги на дії органів ді-

знання, досудового розслідування та прокурора.

Ідея запровадження слідчих суддів належить французьким ученим. Відомий наполеонівський Кодекс кримінального розслідування 1808 р. (Code d'instruction criminelle) за своєю суттю об'єднав інквізиційний процес монархічної Франції та змагальний процес англосаксонського типу. Згодом більшість країн континентальної Європи запозичили ідею французьких процесуалістів, відповідно до якої силу судових доказів повинні мати лише процесуальні акти, складені особливими представниками судової влади – слідчими суддями, процесуальна діяльність яких розглядається як частина судової діяльності. Проаналізуємо основні положення інституту французького слідчого судді.

Відповідно до КПК Франції 1808 р., за наявності до того підстав прокурор порушував кримінальне переслідування і направляв слідчому судді «пропозицію», що містила в собі суть обвинувачення, дані про особу обвинуваченого та зібрані поліцією докази. Слідчий суддя приступав до розслідування справи, будучи процесуально незалежним і самостійним при проведенні будь-яких слідчих дій, які також міг доручати здійснювати агентам судової поліції. Після завершення розслідування слідчий суддя (після висновку прокурора) виносив постанову про направлення справи або в суд простої або виправної поліції чи прокурору – для внесення ним справи в обвинувальну камеру та складання обвинувального акта [4, с. 3]. Саме така модель інституту слідчого судді 1808 р., хоча й із багатьма доповненнями, на сьогодні існує у КПК Франції. Поряд зі слідчим суддею у 2000 р. в КПК Франції з'явився новий суб'єкт досудового розслідування – «суддя зі свобод та ув'язнення», який перейняв частину процесуальних повноважень слідчого судді.

Саме за французьким зразком у Російській імперії, до складу якої входила й Україна, на початку XIX ст. був запроваджений інститут слідчого судді, який щоправда отримав назву «судового слідчого».

Так, указом імператора Олександра II від 8 червня 1860 р. слідство було відокремлено від поліції і в 44 губерніях введено посади судових слідчих. З прийняттям відомого Статуту кримінального судочинства 1864 р. (далі – Статут) інститут судового слідчого не зазнав істотних змін, хоча відтоді судові слідчі були вже прирівняні за посадою до членів окружного суду, у яких вони організаційно й перебували. Авторитет, престиж і вплив судових слідчих у системі державних органів забезпечувався, зокрема, тим, що вказані посадові особи призначалися лише царем за поданням міністра юстиції.

Отже, судовий слідчий перебував у організаційному і процесуальному підпорядкуванні окружного суду, але кримінальні справи по суті не розглядав. Він проводив неупереджене попереднє слідство, яке вважалося судовим актом, і був незалежним від прокурора (ст. 264 Статуту). На відміну від поліції, судовий слідчий не розшукував, а неупереджено досліджував обставини справи, перевіряючи та за наявності до того підстав – визнаючи зібрані фактичні дані доказами у справі. Коли судовий слідчий вважав достатніми дані про вчинення злочину конкретної особою, він складав особливу постанову про притягнення особи як обвинуваченого до слідства (ст. 472 Статуту). Таким чином, подібно до французького КПК 1808 р., російський Статут 1864 р. вирішення питання про притягнення особи як обвинуваченого покладало не на органи обвинувачення (прокуратуру), а на представника судової влади. До компетенції судових слідчих закон також відносив і здійснення контролю за затриманнями осіб (ст. 257, 269 Статуту).

Аналіз положень КПК Франції 1808 р. та Статуту 1864 р. дає підстави для висновку, що запроваджена КПК України 2012 р. модель слідчого судді має низку принципових відмінностей:

1. Вітчизняний слідчий суддя не проводить досудове розслідування. Тобто, він не висуває слідчих версій, не проводить слідчих дій, не дає доручень розшуковим органам (поліції), а лише здійснює конт-

рольні функції за дотриманням прав осіб на досудовому провадженні.

2. За чинним КПК України слідчий суддя не бере участі у визнанні фактичних даних доказами у справі – це залишається прерогативою сторони обвинувачення. Є лише два винятки: 1) допит слідчим суддею свідка чи потерпілого щодо яких існує небезпека для їх життя і здоров'я чи обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або можуть вплинути на повноту чи достовірність їх показань (ст. 225 КПК України); 2) призначення слідчим суддею експертизи за клопотанням сторони захисту, якій слідчий (прокурор) попередньо відмовив у проведенні такої експертизи (ч. 3 ст. 243, ст. 244 КПК України).

3. Українські слідчі судді організаційно не відокремлені від суддів судів загальної юрисдикції. Так, відповідно до ч. 5 ст. 22 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» слідчі судді обираються на три роки з числа суддів місцевого загального суду і не звільняються від виконання обов'язків судді першої інстанції, проте здійснення ним повноважень із судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні враховується при розподілі судових справ та має пріоритетне значення [8]. На переконання автора, вказане положення, за якого слідчий суддя призначається на посаду лише тимчасово та ще й не звільняється від виконання обов'язків судді, негативно впливає на самостійність і незалежність слідчих суддів при виконанні ними своїх функцій.

Так, приймаючи відповідні рішення, слідчі судді мимоволі аналізують можливий вплив цих рішень на подальшу судову перспективу справи. Вони залишаються в адміністративній залежності від голови суду і тому змушені прислухатися до думки останнього. Крім цього, оскільки слідчі судді паралельно розглядають справи по суті, то між ними і суддями цього ж суду зберігаються різноманітні зв'язки, існує почуття корпоративної солідарності, що сприяє поширенню корупційних зв'язків. За таких обставин здійснюваний слідчими суддями судо-

вий контроль нерідко перетворюється на якусь похідну, другорядну від основного їх виду діяльності (правосуддя) функцію. У зв'язку з цим згадується приклад із власної адвокатської практики, коли слідчий суддя Шевченківського районного суду задовольнив клопотання слідчого СУ МВС України в м. Києві про привід вагітної жінки [9], яка не підлягала приводу згідно з ч. 3 ст. 140 КПК України. Коли ж захист подав заяву про відвід слідчого, який умисно клопотав про привід вагітного свідка, то інший слідчий суддя не знайшов у цьому жодних порушень закону і відмовив у заявленому відводі [10]. Дійсно, задовольнити відвід слідчому значило б встановити факт винесення своїм колегою-суддею незаконного рішення, а цього слідчий суддя допустити не міг.

4. За чинним КПК України повідомлення особі про підозру та направлення обвинувального акта до суду здійснюється за рішенням сторони обвинувачення (прокурором) без будь-якої участі суду (слідчого судді) та сторони захисту. На думку автора, у цьому вбачається дисбаланс процесуальних прав сторін, що суперечить принципу змагальності кримінального процесу. Отже, КПК України 2012 р. не змінив старого домінуючого становища сторони обвинувачення відносно сторони захисту.

Вищевказані особливості української моделі слідчого судді свідчать про те, що вона у ключових моментах відрізняється від класичної моделі слідчого судді країн континентальної Європи. Саме тому, на думку автора, запровадження фігури слідчого судді не зумовило так очікуваних позитивних змін, ключових зрушень у процесі захисту прав осіб на досудовому кримінальному провадженні. Як свідчить проведене Апеляційним судом м. Києва узагальнення судової практики оскаржень рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування, з усієї кількості розглянутих протягом 2012-2013 рр. судами м. Києва скарг на бездіяльність слідчого (865) задоволено було лише 63, а скасовано всього 22 рішення слідчого [11].

Висновки

Запроваджена КПК України 2012 р. модель інституту слідчого судді стала своєрідним компромісом між застарілою пострадянською системою судового контролю та європейським правовим інститутом слідчого судді. Зустрічаючи низку перешкод і протидій з боку консервативних сил, в Україні ідея запровадження принципово нового інституту слідчого судді поступово згасала і зрештою знайшла свою практичну реалізацію лише як розширення вже існуючої сфери судового контролю на досудовому провадженні. Отже, вади функціонування інституту слідчого судді закладені в самій його моделі, яка має внутрішні протиріччя та незгодженості.

Поліпшити ситуацію могло б запровадження в судовій системі окремої ланки слідчих суддів, які були б звільнені від обов'язку розгляду справ по суті. Це дало б змогу вирішити проблему навантаження судів судів загальної юрисдикції, виключило б ознаку корпоративності у прийнятті ними рішень, допомогло б реалізувати принцип спеціалізації суддів.

Реалізація принципу змагальності також вимагає відновлення на досудовому провадженні процесуальної рівності сторін обвинувачення і захисту. Зокрема, прийняття рішення про притягнення як обвинуваченого та віддання особи до суду має відбуватися у змагальній процедурі та виключно за рішенням представника судової влади – слідчого судді. Необхідно також передбачити можливість перевірки законності й обґрунтованості винесення рішень самими слідчими суддями, що може здійснюватися спеціально створеними (за прикладом Франції) окремими палатами слідчих суддів апеляційних судів.

Вважаю, що реалізація вказаних рекомендацій сприятиме реальному захисту прав і законних інтересів осіб на досудовому провадженні, що зменшить кількість судових помилок і наблизить нашу країну до високорозвинених країн Європи.

Література

1. *Головюк І. В.* Слідчий суддя у кримінально-процесуальному доказуванні [Електронний ресурс] / І. В. Головюк // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 3. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Chaau_2013_3_8.pdf
2. *Грошевий Ю. М.* Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність / Ю. М. Грошевий // Вісник Академії правових наук України. – 2003. – № 2-3. – С. 690-700.
3. *Лисюк Ю. В.* Слідчий суддя як гарант прав людини в досудовому провадженні [Електронний ресурс] / Ю. В. Лисюк // Право та державне управління. – 2014. – № 1-2. – С. 119-122. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Ptdu_2014_1-2_23.pdf
4. *Попелюшко В. О.* Слідчий суддя у кримінальному провадженні [Електронний ресурс] / В. О. Попелюшко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія : Право. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Choasp_2014_1_15.pdf
5. *Скрипіна Ю. В.* Слідчий суддя в системі кримінально-процесуальної діяльності : автореф. дис... к.ю.н. : 12.00.09 / Ю. В. Скрипіна. – Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2008. – 26 с.
6. *Туманянц А. Р.* Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні / А. Р. Туманянц // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 896-901 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2011_2_146.pdf
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 20 листопада 2012 р. // Відомості Верховної Ради України, 2013. – № 9-10 (08.03.2013). – С. 88.
8. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України, 2010. – № 41-42 (22.10.2010). – С. 529.
9. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва Циктіч В.М. від 25 лютого 2014 р. у справі № 761/5760/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
10. Ухвала слідчого судді Шевченківського районного суду м. Києва Кравець Д.І. від 31 березня 2014 р. у справі № 761/8785/14-к [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/>
11. Лист Апеляційного суду м. Києва «Узагальнення судової практики оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування у порядку Кримінального процесуального кодексу України» від 1 червня 2013 р. // Судова апеляція, 2013, 00. – № 2.